

Legitimita politického násilí

Otázka oprávněnosti užití násilí je nejen teoretickým cvičením v etice či historii, ale je také aktuálním problémem, který zasahuje i naši každodennost. Kdo je v dnešním světě bojovník za svobodu a kdo je terorista? Kdo má právo vzít do ruky zbraň a bojovat proti řádně ustavené vládě? Která vláda je natolik špatná, že je možné proti ní povstat se zbraní v ruce? Právě hledání historických konsekvencí těchto etických otázek je náplní předkládané lekce. Případ bratří Mašínů je zde srovnán s kauzou zabití generála Luži českými četníky v roce 1944. Doporučujeme před případem Mašínů zařadit lekci Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech 20. století.

Vzdělávací oblast - Dějepis

Československá společnost v období 50. let 20. století. Výchova k občanství.

Časová náročnost

2–3 výukové hodiny (90–120 minut, v závislosti na počtu kroků)

Cíle

- ▶ Žáci srovnávají dva případy ozbrojeného odporu proti představitelům bezpečnostního aparátu totalitního státu v českých zemích v roce 1944 a v roce 1951: posuzují okolnosti, vyvozují závěry, hodnotí oba případy
- ▶ Žáci uvažují o souvislostech ovlivňujících jednání člověka: o politických kontextech, rodinných tradicích a mezních situacích
- ▶ Žáci uvažují, za jakých podmínek má člověk právo používat násilí
- ▶ Žáci analyzují a interpretují texty
- ▶ Žáci formulují své názory, diskutují o nich a učí se respektovat nesouhlasné názory

Komentář

Už od dob Tomáše Akvinského byly stanoveny zásady spravedlivé války, které násilí ospravedlňovaly. Patřila mezi ně podmínka zákonné vlády, která vede válku (válka byla zapovězena soukromým osobám), spravedlivý důvod (panující bezpráví ospravedlňovalo použití násilí) a také správný záměr (zajištění dobra, zabránění zla). Předmětem kontroverzí ohledně skupiny bratří Mašínů je především použití extrémního násilí – konkrétně zabití (či v závislosti na úhlu pohledu vražda) dvou strážmistrů SNB: Oldřicha Kašíka v Chlumci nad Cidlinou a Jaroslava Honzátko v Čelákovících v roce 1951. Cvičení je založeno na „vyšetřování“ vnějších podmínek tohoto činu. Splňovaly akce skupiny bratří Mašínů podmínky „spravedlivé války“? Jako vhodný referenční rámec případu bratří Mašínů se jeví druhá světová válka, zvláště pak politicky motivované atentáty. Spektakulární událostí, která se nabízí, je atentát na Reinharda Heydricha, ovšem ještě vhodnější paralelou jsou události v Hřišti a v Příbyslavi z podzimu 1944. Ve vesnici Hřiště nedaleko Příbyslavi byl 2. října 1944 zastřelen protektorátními četníky jeden z vůdců druhého odboje, generál Vojtěch Luža i se svým pobočníkem, poručíkem Josefem Korešem. Poválečné vyšetřování odhalilo, že na vině byla přehnaná služební horlivost těchto četníků spolu se zbabělostí místního starosty, jenž oběma mužům, kteří se mu

svěřili se svou identitou a požádali ho o pomoc, nechtěl z obavy před možnou provokací vyhovět. Smrt generála Luži nezůstala bez odezvy. Vedení českého odboje, Rada tří, rozhodlo příliš horlivé četníky potrestat smrtí. Do česko-ruské skupiny partyzánů, kteří byli výkonem rozsudku pověřeni, se přihlásil i syn zastřeleného generála Radomír Luža. Večer 26. 10. 1944 obsadila tato skupina četnickou stanici v Příbyslavi a zastřelila všechny zde přítomné četníky (z nichž někteří neměli se zastřelením generála Luži nic společného). Lekce je modulární, jednotlivé části (především analýzu textů) lze omezit, či zcela vynechat.

Instrukce

Úvod: Brainstorming (5–10 minut)

Lekci můžeme začít brainstormingem na téma aktuální politický terorismus. Lze očekávat, že žáci budou reflektovat islamistický terorismus na Blízkém východě i v Evropě. Diskusi orientujeme k otázce po podmínkách legitimacy násilí.

Úkoly pro žáky:

- Kdy je násilí legitimní? Kdy je útok proti druhým lidem ospravedlnitelný?

Diskusi povzbuzujeme, ale zároveň moderujeme. Pokud v ní zazní extrémní názory, nediskvalifikujeme jejich nositele, čekáme, zda se objeví nějaký oponent a případně jim oponujeme sami. Diskusi nemusíme ukončit žádným závěrem – je pouhým vstupem do problému a možná se k některým tezím, které v ní zazněly, ještě vrátíme.

Krok 1: Ozbrojený boj období druhé světové války (15–20 minut)

V další části lekce se zaměříme na český kontext. Znají žáci některé případy politicky motivovaného násilí z novodobých českých dějin? Jako evokaci lze použít fotografii Heydrichova mercedesu po atentátu. Postupujeme od blízkého k vzdálenému, od známějšího k neznámému. Seznámíme žáky s poměrně neznámým případem smrti generála Luži, můžeme přitom využít prezentaci. Formou krátkého výkladu shrneme jeho význam pro odboj, okolnosti jeho smrti a rozhodnutí partyzánů o potrestání četníků (využít můžeme prezentaci). Tento případ už může připadat žákům ambivalentní. Především skutečnost, že byli zastřeleni také četníci, kteří se smrtí generála Luži neměli nic společného, je může provokovat k široké škále postojů. Tážeme se po legitimitě rozhodnutí partyzánů.

Úkoly pro žáky:

- Měli právo zastřelit četníky? Byla to poprava nebo vražda?

Toto je klíčový okamžik lekce. Žáci totiž v diskusi formulují okolnosti přípustnosti násilí. K diskusi přistupujeme citlivě. Registrujeme veškeré názory, pokoušíme se je systemizovat, můžeme je například zaznamenat na tabuli formou myšlenkové mapy. Žáci by po skončení této fáze měli uvažovat nad legitimními podmínkami užití násilí. Smyslem této reflexe není stanovení pozitivně vymezené

hranice, kdy se násilí stává legitimním, ale spíše stanovení kategorií legitimacy násilí při zvážení konceptu „spravedlivé války“.

Krok 2: Současná reflexe Radomíra Luži (10–15 minut)

Pokud máme dostatek času, využijeme **pracovní list 1**, kde Radomír Luža reflektuje popravu četníků dnes.

Úkoly pro žáky:

- Jak dnes hodnotí Luža ml. svůj čin z roku 1944? Má nějaké pochybnosti? Co to o něm vypovídá?

Otevřená a reflexivní Lužova zpověď může žáky orientovat k podobně reflexivnímu uvažování a zpočtybnit jednoznačné a černobílé morální soudy.

Krok 3: Proměny situace 1945–1950 (5–10 minut)

V další fázi lekce, zpravidla v další výukové hodině, se věnujeme případu bratří Mašínů. Zdůrazníme odlišný politický kontext, změnu situace, obnovení republiky, ústup liberálních hodnot během třetí republiky, odsun Němců a především vzestup komunistické strany završený únorovým převratem a následné budování diktatury (můžeme využít prezentaci). Tento krok může být zkrácen, pokud jsme se už tématu dotkli v předcházejících hodinách (např. v lekci Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech 20. století).

Krok 4: Postoje bratří Mašínů (10–15 minut)

Formou výkladu shrneme základní fakta o případu Mašínové (rodinná tradice, perzekuce rodiny, teror režimu). Brutalitu stalinistického režimu ilustruje **video 1 - Poprava Milady Horákové**. Obraz popravy Milady Horákové ilustruje brutální podstatu stalinistického režimu na počátku 50. let. Odlišnost politického kontextu se vyjadřuje jen obtížně. Jak sdělit žákům některé aspekty politického života na začátku 50. let? Expresivní obraz tuto odlišnost symbolicky zvýrazňuje. Ukazuje, jakých podob mohl nabývat politický konflikt v padesátých letech 20. století. Doporučujeme využití **pracovního listu 2 - Skupina bratří Mašínů o sobě**. List obsahuje dva krátké texty nabízející různé zdroje jejich politické identity. Využít můžeme též prezentace.

Krok 5: Odboj Mašínů a jak ho dnes hodnotí (10–20 minut)

V další fázi stručně představíme činnost bratří Mašínů v padesátých letech. Jako evokaci použijeme kresbu Stanislava Setínského vzniklou na motivy dobové fotografie ukazující Mašíny jako fyzicky zdatné sportovce, jako mladé lidi radující se ze života.

Úkoly pro žáky:

- Jak na Vás kresba působí?
- Jak se vám na jejím základě Mašínové jeví?

Neměli bychom zapomenout na vylíčení rodinných poměrů Mašínů a kontextu doby, ve které vyrůstali. Využít přitom můžeme prezentace. Soustředíme se především na přeapadení služebny SNB v Čelákovících. Můžeme přitom využít prezentaci. Opakujeme otázky, které jsme už jednou položili v souvislosti s případem Luža.

Úkoly pro žáky:

- Měli Mašínové právo na odpor proti komunistickému režimu?
- Měl Ctirad právo zabít Honzátka?
- Jaké byly v dané situaci alternativy?

Rozptýl názorů bude patrně ještě širší než v případě Luža. Také zde se snažíme názory zaznamenávat a třídit. Na závěr diskuse můžeme žákům ukázat, jak hodnotí své činy Mašínové a Milan Paumer v současnosti. V tom případě využijeme **pracovního listu 3 - Protikomunistický odboj Mašínů**. V případě časové nouze analýzu textů v pracovním listu vynecháme.

Krok 6: Srovnání obou případů (10–15 minut)

Seznámili jsme žáky s dvěma případy politicky motivovaného násilí, při němž zahynuli tehdejší představitelé bezpečnostních sborů. Nyní nastal čas na syntézu dílčích postřehů z diskuse. Žáci mohou pracovat s **pracovním listem 4 - Ozbrojený odpor proti totalitnímu režimu**, v němž jsou oba případy integrovány, mohou je tak srovnat a vyjádřit se ke stejným otázkám.

Úkoly pro žáky:

- Jaké bylo v té době v českých zemích politické zřízení?
- Jaká byla v té době mezinárodní situace?

Tyto otázky už směřují nejen k vnitřním motivacím, ale především k vnějším okolnostem a mezinárodním podmínkám obou událostí. Snažíme se tak upozornit, že každou takovou událost je třeba posuzovat v širším kontextu. Naším cílem není pouze emocionální mobilizace žáků (bojovat proti zlu), ale rozvíjet i kritické myšlení, které vede k promyšlení podmínek tohoto boje.

Úkoly pro žáky:

- V čem spatřujete podobnost těchto činů?
- V čem se tyto činy podle vás lišily?

Tyto otázky směřují na určení historického kontextu a naší snahou je, aby žáci hodnotili činy dobovým morálním slovníkem a při tomto hodnocení dobové okolnosti zohledňovali. Je to pro ně velice těžké, neboť na takovéto distanční posuzování reality nemají ještě dostatek zkušeností (informací), chceme po nich odpovědi na otázky, se kterými by se obtížně potýkala i většina dospělých. Neče-

kejme proto jednoznačné a komplexní soudy. Ovšem úkolem školy je rozvíjet schopnost tohoto typu uvažování a samotné nastolení tématu, tedy skutečnost, že se těmito otázkami zabývají, lze pokládat za didakticky produktivní. Při plnění těchto úkolů mohou žáci zohlednit zkušenosti nabyté z ředcházejících pracovních listů.

Materiály

Kolekce pracovních listů

Pracovní list 1: *Úvahy Radomíra Luži o popravě četníků v Příbyslavi*

Pracovní list 2: *Skupina bratří Mašínů o sobě*

Pracovní list 3: *Protikomunistický odboj Mašínů*

Pracovní list 4: *Ozbrojený odpor proti totalitnímu režimu*

Videa:

Video 1: *Poprava Milady Horákové (České století: Zabíjení soudruha, r. Robert Sedláček, 2014)*

Obrazový materiál:

Fotografie 1: *Heydrichův mercedes, 1942*

Ilustrace 1: *bratři Mašínové a Milan Paumer*